

TIJD & TAAK

INTERVIEW NAOMI WOLTRING

Naomi Woltring heeft onlangs haar proefschrift afgerond. De grote lijn in haar onderzoek is hoe het neoliberalisme tussen 1989-2008 in Nederland vorm kon krijgen en tot welke uitkomsten dit leidde. Aan deze hervormingen lagen neoliberale ideeën ten grondslag die niet als ideologisch gebracht werden, maar als vanzelfsprekend en noodzakelijk. We spraken haar over het neoliberalisme, de beweging die binnen de volkshuisvesting op gang kwam en de rol die de PvdA daarbinnen heeft gespeeld.

/// » p. 4

WIE WIL DE EUROPESE UNIE ZIJN?

Lidmaatschap van de EU voor Oekraïne is in recordtijd veranderd van een verre droom naar een haast aanstaande politieke realiteit. Maar waar in 1989 Europa groeide in de roes van de overwinning, groeit de EU nu in de schaduw van oorlog en angst. Oekraïne stelt opnieuw de vraag wie de Europese Unie wil zijn: gaat het om de bescherming van een witte, christelijke Europese identiteit of om een Europa dat solidair, inclusief en open is?

/// » p. 9

INTERVIEW TJEERD DE JONG

Tjeerd de Jong is voorzitter van het bestuur van Stichting De Linker Wang, de tegenhanger van de Banning Vereniging bij GroenLinks. Hij wil zich inzetten voor een partij die zorgt voor het kwetsbare, zorgt voor sociale gerechtigheid en zorg wil dragen voor de schepping. Vanuit welke waarden wordt De Linker Wang bestuurd, hoe kaart je als denktank thema's aan en welke positie ziet hij voor een levensovertuigingsstichting in een links politiek orgaan?

/// » p. 24

DECEMBER 2023

LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT VIER KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAKE VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

DECEMBER 2023 IN DIT NUMMER

REDACTIONEEL 2

**VAN DE VOORZITTER
ZEVEN OKTOBER 3**

**INTERVIEW
NAOMI WOLTERING
DOCTOR IN HET
NEOLIBERALISME 4**

**ESSAY
OEKRAÏNE STELT
DE VRAAG WIE DE
EUROPESE UNIE
WIL ZIJN 9**

**NAOMI LEEST
HET MINISTERIE
VOOR DE TOEKOMST 13**

**BEELDCOLUMN
MENSONTEREND 14**

**BOEKESSAY
ZIN IN DE
POSTKAPITALISTISCHE
TOEKOMST! 16**

**ESSAY
JEUGDZORG, ANDERS
BEKEKEN 18**

**BOEKESSAY
GELD, GELOOF EN
GOEDE VRIENDEN! 21**

**INTERVIEW
TJEERD DE JONG
LEVENSBESCHOUWING
EN WAARDEGEDREVEN
POLITIEK 24**

**COLUMN
DE ZACHTE KRACHTEN 26**

COLOFON 27

**HET GEDICHT
INGRID JONKER 28**

Er is ontzettend veel gebeurd dit najaar, in de wereld en in Nederland. Het is daarom goed om direct te vermelden dat vrijwel alle teksten in dit nummer geschreven zijn voor de Tweede Kamer verkiezingen. Hoewel het soms ander voelt, is een van de voordelen aan een blad als *Tijd&Taak* dat we niet afhankelijk van de actualiteit willen zijn. Soms is het heel goed wat meer tijd te nemen en daarna pas op zaken te reflecteren. Veel idealen die ook bij de Banning Vereniging horen zijn in de Kamer binnengekomen. Aan redelijke en inhoudelijke gesprekken daarover zal volgend jaar vast niet minder behoefte zijn.

Toch zijn veel zaken die spelen op dit moment lastig los te laten. Dit is goed terug te zien in de bijdrages van onze vaste columnisten, die onbewust allemaal met hun hart en hoofd bij de oorlog in Gaza en Israël zijn. Ook Oekraïne krijgt opnieuw aandacht in dit nummer, via een essay van Piet Ruig over de rol die Oekraïne kan spelen binnen de Europese Unie.

Gelukkig verandert niet alles. Veel mensen hebben rond de jaarwisseling wat meer tijd en gebruiken dit o.a. om te lezen. Daarom is er in dit nummer extra aandacht voor boeken. Ook maken we opnieuw tijd voor waardevolle gesprekken, met oude en nieuwe bekenden. Naomi Woltering schrijft ook dit nummer over een interessant boek dat zij heeft gelezen, maar vertelt ook uitgebreid over haar eigen boek: haar afgeronde proefschrift *De Marktconforme Verzorgingsstaat*. Door de versnelde samenwerking tussen GroenLinks en de PvdA is de tegenhanger van de Banning Vereniging bij GroenLinks, de Linker Wang, steeds meer in

*Lianne Schuurin is ambtelijk secretaris van de Banning Vereniging
Foto: Ania Liesting*

beeld gekomen bij ons. Als onderdeel van de kennismaking sprak Jochum Veenstra met voorzitter Tjeerd de Jong. Andere inmiddels bekenden voor *Tijd&Taak* schrijven over boeken, over toekomst en geschiedenis. Twan van Lieshout schrijft over een postkapitalistische toekomst en Tim Zeedijk over de rol van een relatief onbekende man in de ontwikkeling van Amsterdam.

Als laatste kijken we ook vooruit. De Banning Vereniging wil volgend jaar onder andere verder denken over een sociaal-maatschappelijk perspectief op de jeugdzorg. Hierover staat in dit nummer een essay naar aanleiding van een eerder gehouden expertsessie. Mocht u hierover alvast willen reageren kan dat uiteraard. Ook andere opmerkingen en suggesties blijven van harte welkom via info@banningvereniging.nl

VAN DE VOORZITTER ZEVEN OKTOBER

Half november moet de kopij voor *Tijd&Taak* worden ingeleverd. Ik realiseer me dat ons blad pas ergens in december uitkomt. Ondertussen gebeurt er zoveel, dat je elke week wel een nieuwe column kunt schrijven. Toch wil ik het hebben over Israël en Palestina.

Na 7 oktober ben ik vijf zondagen achtereenvolgens in verschillende gemeenschappen van de Protestantse Kerk te gast, als kerkganger of als gastpredikant. Overal is het een zwaarwegend en beladen onderwerp. Mensen zijn geschokt over wat er 7 oktober is aangericht. Mensen zijn ontzet over wat er daarna in Gaza wordt aangericht. In mijn burgerlijke gemeente Ede ontbrandt er ook een strijd na 7 oktober: welke vlag moet er aan het gemeentehuis? Wij hebben zelf thuis de vredesvlag gehesen. Een groot gedeelte van de bevolking in de gemeente Ede is behoorlijk orthodox protestants. “We moeten nu achter de Joodse bevolking van Israël staan.” Tien procent van de inwoners van de plaats Ede heeft een islamitische achtergrond. Zij voelen een heel andere pijn. In onze PvdA-fractie laait ook de discussie op. De landelijke partijbesturen van GroenLinks en PvdA beleggen webinars voor lokale wethouders en fractievoorzitters om positiebepalingen te delen.

De Protestantse Kerk spreekt zich uit bij monde van haar algemeen secretaris. Hij wil niet weten van de dwang tot keuze, maar erkent dat in de naoorlogse steun van de kerk voor Israël het lot van de Palestijnse bevolking onderbelicht bleef. Dat moet anders en dat is inmiddels ook

anders. Er is sprake van een dubbele solidariteit. Solidair tegen elke vorm van antisemitisme, tegen alle vormen van terreur, maar ook solidair tegen de *rücksichtslose* overreactie en de onderdrukkende repressie door de staat Israël. Je kunt de reacties raden. Van de ene kant: goed dat dit gezegd wordt, maar het gaat niet ver genoeg. Van de andere kant: het gaat te ver. Zo laat je de ‘onopgeefbare verbondenheid met Israël’ verwateren, die na de oorlog werd vastgelegd in de pre-ambule van de kerkerde (soort grondwet van de Protestantse Kerk).

Wat mij opvalt in mijn gesprekken met generatiegenoten van protestantse en van sociaaldemocratische huize is de gedesillusioneerde houding ten aanzien van de ontwikkeling van de Joodse staat. Ontegenzeggelijk bestond er vijftig, zestig jaar geleden, zowel in protestantse als in sociaaldemocratische kring, een grote sympathie voor de staat Israël. Inmiddels is dat behoorlijk bekoeld, zo niet omgeslagen. Een pogrom als van Hamas op 7 oktober rijt alle wonden van virulent antisemitisme, niet in het minst op het Europese continent, weer open. Waarschijnlijk hebben de strijders van Hamas er nooit op gerekend dat ze zo ver en vreselijk te keer konden gaan, maar rekenden ze op een forse militaire krachtmeting aan de grens met het Israëlische leger. Dit soort acties komt echter niet uit de lucht vallen.

Het is op dit moment volstrekt irrel om de huidige staat Israël en de Joodse bevolking nog weg te denken. Laat staan te verdrijven. Maar het was geen leeg territorium. Dus het zal hoe dan ook moeten gaan om een vorm van coëxistentie. Om maar enigszins in die richting te komen, moet er aan beide kanten gezorgd worden dat er voor compromisloze extremisten en absolutisten zo min

Jos Aarnoudse is sinds juni 2023 de nieuwe voorzitter van de Banning Vereniging

mogelijk empooi is, en moet er aan beide kanten gezorgd worden voor een lang volgehouden niet-corrupte, voorspelbare en gematigde politiek. Olie op het vuur, wind zaaien en storm oogsten. Dat is snel gebeurd. Het moet anders kunnen. En voor zover we ook maar enige invloed hebben, dient het deze kant op te gaan. Nu maar hopen dat het conflict in december, als *Tijd&Taak* uitkomt, niet al enorm verder is geëxplodeerd.

Vredesvlag

DOCTOR IN HET NEOLIBERALISME

Naomi Woltring woont met haar gezin in een jarenzestigwoning in Eindhoven. Deze woningen werden gebouwd voor medewerkers van Philips die met grote gezinnen naar Eindhoven kwamen, en werden later aan de bewoners verkocht. De aanleiding dat we haar daar opzoeken is Naomi's proefschrift over de invloed van het neoliberalisme op de Nederlandse verzorgingsstaat tussen 1989 en 2008. Woltring is een bekende van *Tijd&Taak* omdat ze van 2013 tot en met 2016 ambtelijk secretaris van de Banning Vereniging was en voor elk nummer een boekrecensie schrijft.

∞ Door Evelien Polter & Joke van der Neut

Toen je secretaris van de Banning Vereniging was nodigde je regelmatig sprekers uit en op een avond van de leergang van 2016 zei je: "Ik wil zelf achter die tafel zitten als deskundige." Heb je deze ambitie gerealiseerd?

"Ik heb met heel veel plezier gewerkt bij de Banning Vereniging, maar op een gegeven moment dacht ik: "Ik wil zelf ook wel eens op een podium staan in plaats van steeds een podium voor anderen te bouwen." Dat is inderdaad de reden dat ik ervoor koos om een proefschrift te schrijven. Het was niet makkelijk om een betaalde baan als promovendus te vinden, maar op de dag dat ik was uitgerekend om te bevallen van mijn eerste kind kreeg ik een appje: "We hebben een enorme subsidie binnengehaald voor een onderzoek naar neoliberalisme, wil je solliciteren?" Ik antwoordde: "Ja, ik wil wel, maar ik moet eerst iets anders doen." Tijdens de laatste week van mijn verlof ben ik toen aangenomen. Door de kennis die ik door mijn onderzoek opdeed ben ik afgelopen jaar uitgenodigd door het televisieprogramma *Andere Tijden* en door o.a. het *Eindhovens Dagblad*."

Beviel het werk als onderzoeker je?

"Ik had niet verwacht dat het zo zwaar zou zijn. Het onderzoek en het schrijven van dat proefschrift vielen volledig samen met de periode dat ik twee kinderen kreeg. Promoveren in combinatie met mijn gezinsleven was lastig. Af te schakelen, mijn hoofd stop te zetten en gewoon te gaan spelen met mijn kinderen vond ik soms een uitdaging."

Wie waren er betrokken bij het onderzoek?

"Mijn onderzoek maakt deel uit van een breder onderzoek naar de geschiedenis van neoliberalisme in Nederland. Bram Mellink en Merijn Oudenampsen dachten dat onderzoeksproject uit en dienden de subsidieaanvraag in samen met de hoogleraren Ido de Haan en Ewald Engelen."

"Ik was soms boos en verbijsterd over het handelen van PvdA-politici."

Het boek Dat hadden we nooit moeten doen, (Duco Hellema en Margriet van Lith) en de documentaire What's left – de puinhopen van links (Jonathan Fretz), gaan beide over hoe de PvdA het markt-denken omarmde. Dit zou de neergang van de partij bewerkstelligd hebben. Hoe kijk jij aan tegen deze manier van geschiedschrijving?

"Het boek en de documentaire richten zich primair op de PvdA en de makers zien het neoliberalisme vooral als een importproduct. Ik heb geprobeerd om, in tegenstelling tot de schrijvers en documentairemaker, geen afrekening te schrijven en ik richt me ook niet primair op de PvdA.

Maar ook ik was soms boos en verbijsterd over wat ik tegenkwam over het handelen van PvdA-politici.

"Ik heb geprobeerd om geen afrekening te schrijven."

In mijn proefschrift laat ik zien dat er vanaf eind jaren zeventig veel kritiek was op hoe de verzorgingsstaat functioneerde. In deze periode bood de uitbreiding van de hulp door de overheid aan haar burgers en de sterke stijging van de lonen geen antwoord meer op de specifieke problemen van die tijd. Het was een situatie waarin de inflatie opliep, de economische groei vertraagde en de werkloosheid steeds hoog bleef. En er lagen andere ideeën op de plank, namelijk die van de neoliberalen. Vervolgens zijn deze ideeën gemeengoed geworden onder de kabinetten Lubbers en Kok. Ik heb veel bewondering voor journalist Mirjam de Rijk (daarnaast onder andere vakbondsvrouw, GroenLinks-politica en voormalig wethouder in Utrecht, *red.*) die dat al heel vroeg scherp zag. Aan haar columns uit de *Groene* van destijds heb ik veel gehad bij het schrijven."

Neoliberalisme: het kapitalisme van zichzelf redden

Net als klassieke liberalen geloven neoliberalen dat individuele vrijheid wordt gegarandeerd door vrije markten. De beurskrach in de jaren dertig van de vorige eeuw en de daaropvolgende economische crisis echter lieten volgens sommige liberalen zien dat vrije markten niet zonder een sterke overheid kunnen, dat was het nieuwe, het 'neo', aan het neoliberalisme. Mensen zoals Milton Friedman vonden overheidsingrijpen nodig om de kapitalistische productievorm

te behouden. De regering moest de markt niet vrijlaten, maar haar juist aanjagen en haar functioneren garanderen met wetten. Het vormgeven van concurrentie werd daarom een primaire overheidstaak. Tegelijk moest de overheid de markt juridisch afschermen van bemoeienis door belangengroepen en politiek. De markt werd gezien als een sfeer waar een natuurlijk evenwicht ontstaat doordat individuen de competitie met elkaar aangaan. Maar de markt moet wel gecreëerd en bewaakt worden. In internationaal verband willen neoliberalen mondiale markten scheppen via handelsverdragen. Daarmee voorkomen ze verdere bemoeienis van democratische nationale staten. Het centrale kenmerk van de neoliberale ideologie is kortom dat de staat functionerende markten mogelijk moet maken om zo het kapitalisme van zichzelf te redden.

In je onderzoek analyseer je een aantal voorbeelden binnen de verzorgingsstaat en hoe de neoliberalisering daar grote invloed op had. Welke zijn dat en waarom kies je voor onder andere volkshuisvesting? “De casussen die ik vergelijk betreffen die onderdelen van de verzorgingsstaat die voor neoliberalen de grootste ergernis vormden én die een groot beslag op de rijksbegroting legden. Dat zijn volkshuisvesting en sociale zekerheid (WAO en WW). Daarnaast heb ik gekeken naar collectieve afspraken over arbeidsrelaties die werknemers beschermen (zoals CAO's) en ten slotte de manier waarop de overheid markten inperkt of aanjaagt met wetgeving. Voor mij was het ook belangrijk dat de hervormingen plaatsvonden binnen mijn onderzoeksperiode 1989-2008. Binnen de zorg en het onderwijs kwamen de hervormingen grotendeels later.”

Welke beweging was er binnen volkshuisvesting gaande? “Oorspronkelijk was het zo dat de plannen werden gemaakt in Den Haag. Er werden contingenten te bouwen sociale huurwoningen toegewezen aan gemeenten en die moesten dat regelen met onder andere de corporaties. Zo werd bijvoorbeeld de Bijlmermeer in Amsterdam gebouwd. Eind jaren zeventig ontstond het idee van decentralisatie omdat men dacht dat de gemeenten beter zouden weten wat de individuele woonwensen van hun bewoners waren. Dat veranderde vervolgens in: ‘Dat moet naar de markt, want de markt heeft daar een beter beeld van.’

Tijdens de regeringen met Lubbers (1982-1994) veranderde huisvesting van een sociaal recht in een marktgoed waarvoor mensen zelf verantwoordelijkheid moesten dragen. Deze regeringen vonden dat de sociale huurwoningen alleen een vangnet mochten zijn voor mensen met een inkomen rond het sociaal minimum. Het ministerie van VROM wilde de kosten van volkshuisvesting terugdringen door corporaties te zelfstandigen en daarbij toekomstige subsidies en uitstaande leningen tegen elkaar wegstrepen. De woningbouwcorporaties beseften dat het bezuinigen was of een marktpartij worden.”

“Woningbouwcorporaties beseften dat het bezuinigen was of een marktpartij worden.”

Je beschrijft hoe de grondprijzen door de ontwikkeling van de Vinex-plannen enorm steeg. Hoe gebeurde dat? “Vanaf het midden van de jaren negentig verrijzen in heel Nederland Vinex-wijken, grote nieuwbouwwijken

aan de randen van de stad. Vinex is de afkorting voor *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra*, een nota van het Nederlandse ministerie van VROM uit 1991. De Vinex-wijken moesten het huizentekort oplossen en het waren projectontwikkelaars die dat dienden te realiseren. De regering maakte van tevoren bekend waar er gebouwd zou gaan worden en dat leidde tot strategische grondaankopen door bouwbedrijven van boerenland binnen de door de overheid aangewezen percelen. Private partijen maakten vervolgens grote winsten met grondtransacties, maar wendelden de kosten voor publieke infrastructuur af op de gemeenschap.”

“Die grote prijsstijgingen waren een spiraal omhoog tot het niet meer kon.”

Mede door die grondprijsstijgingen stegen de prijzen van koophuizen. Wat had daar nog meer invloed op?

“In de jaren tachtig en negentig worden individuen gestimuleerd om schulden te maken om daarmee de economie aan de praat te houden. Schulden maken om bijvoorbeeld een huis te kopen. Het verkrijgen van een hypotheek was nog nooit zo makkelijk geweest. Daarnaast maximaliseerden hypotheekverstrekkers de mogelijkheid tot hypotheekrenteaftrek. Huizenbezitters hadden daardoor meer geld te besteden en dat dreef de huizenprijzen op. Daarmee werd economische groei op een heel speculatieve manier gestimuleerd. Die grote prijsstijgingen waren een spiraal omhoog tot het een keer niet meer kon, dat was het geval met de financiële crash in 2008.”

Naomi Woltring (2023).
De Marktconforme Verzorgingsstaat
1989-2008

Welke invloed had dit overheidsbeleid op de woningbouwcorporaties?

“Het beleid was om alleen voor de lagere-inkomensgroepen het recht op wonen te garanderen en het particulier eigendom te bevorderen. De inkomensgrens voor een sociale huurwoning werd naar beneden bijgesteld. Het ideaal werd: iedereen een koophuis.”

De woningbouwcorporaties kregen geen geld meer van de overheid maar moesten hun eigen broek ophouden. De verleiding van het grote geld zorgde ervoor dat sommige corporaties behoorlijk ver van huis raakten.”

“Het ideaal werd: iedereen een koophuis.”

Waarom ging de PvdA mee in deze ideologie?

“PvdA-politici plaatsten eigenwoningbezit in de sociaaldemocratische traditie van emancipatie en zeggenschap. Daarnaast zochten ook PvdA'ers een alternatief voor de

hoge uitgaven aan sociale woningbouw en wilden zij tegengaan dat mensen met een hoog inkomen te goedkoop woonden in een sociale huurwoning. Voor die mensen moesten koopwoningen een alternatief zijn. Adri Duivesteijn (PvdA) kwam onder andere met de individuele koopsubsidie, naar analogie van de individuele huursubsidie, om een koophuis ook voor huurders met lagere inkomens mogelijk te maken.”

Het onderzoek

De grote lijn in het onderzoek van Woltring is hoe het neoliberalisme tussen 1989-2008 in Nederland vorm kon krijgen in beleid, praktijken en tot welke uitkomsten dit leidde. Aan deze hervormingen lagen neoliberale ideeën ten grondslag die niet als ideologisch gebracht werden, maar als vanzelfsprekend en noodzakelijk (*‘There is no alternative’*).

Deze ideologie werd gedeeld binnen een netwerk van topambtenaren, politici en wetenschappers met een economische, juridische of soms bestuurskundige achtergrond. De mannen en een enkele vrouw bezetten in de jaren negentig en nul posities waarop zij die opvattingen konden realiseren, verankeren en legitimeren. Een draai-deur waarbij men van de ene positie naar de andere schoof, neven- en/of dubbelfuncties had, vergemakkelijkte dat. Zelfregulering (als alternatief voor handhaving door de overheid), aanbestedingen, benchmarking (het onderling vergelijken van prestaties), ‘best practices’ en persoonsgebonden budgetten (waarmee burgers zelf zorg moesten inkopen) werden populair.

Je noemt een aantal uitkomsten van het woonbeleid die niet bedoeld waren. Welke zijn dat?

“De grote toename van de uitgaven aan huursubsidie, de groei van het aantal dakloze mensen en de

aanzienlijke vlucht die de hypotheekrenteaftrek nam, was niet bedoeld. Dat laatste kwam mooi uit voor de hypotheekverstrekkers, maar het was geen politiek doel.”

“Het recht op een woning moet centraal gesteld worden.”

Je ziet dat de PvdA een breuk probeert te maken met dat oude beleid. Zoals bijvoorbeeld in december 2022 Cody Hochstenbach bij zijn Joop den Uyl-lezing verwoordde. Maar het is moeilijk, waar begin je?

“Cody Hochstenbach doet goede voorstellen voor een andere woonpolitiek. Hij stelt dat het recht op een woning centraal gesteld moet worden om daarmee dakloosheid tegen te gaan. De woz-waarde moet uit het woningwaarderingstelsel. De inkomensgrens voor sociale huurwoningen moet omhoog, zodat er meer mensen voor in aanmerking komen. Er moet een verkoopverbod van sociale huurwoningen komen. Wat ik daarnaast sympathiek vind zijn initiatieven in de marge. In Nijmegen is bijvoorbeeld een sociaal-woningbouw-collectief gerealiseerd, energie-neutraal en volledig ecologisch gebouwd. De bewoners hielpen zelf mee bij de bouw met stro en leem, samen met de woningbouwcorporatie. Ik heb er laatst gelogeerd. Het was echt super. Het verschil met de gangbare sociale huurwoning-complexen is dat zij zeggenschap hebben over wie er komen wonen. En omdat ze zelf betrokken zijn bij het onderhoud betalen ze een lagere huur.”

“Ik vind het kraakverbod gewoon dom.”

De actiegroep achter Het Woonprotest pleit voor het onteigenen van alle private grondbezitters en huisjesmelkers en voor de afschaffing van het kraakverbod. Hoe sta jij tegenover deze eisen?

“Ik vind het kraakverbod gewoon dom. Ook als je het vervelend vindt als je huis gekraakt wordt, kan je nog vanuit een meta-perspectief bedenken dat de dreiging die van kraken uitgaat goed is, omdat het helpt om leegstand te voorkomen.

Het zou veel schelen als we het woningwaarderingstelsel veel strikter maken, de woz-waarde eruit halen en daarnaast streng handhaven. Dan wordt het voor huisjesmelkers veel minder aantrekkelijk doordat ze geen torenhoge winst meer kunnen maken. Want waar halen zij het recht vandaan om meerdere woningen te hebben? Die voormalig sociale huurwoningen die door beleggers zijn opgekocht zou ik het liefst weer onderdeel van de sociale huursector maken.

Er is veel geld nodig om volkshuisvesting van de grond te krijgen. Het zijn investeringen voor de lange termijn. Het is een gemiste kans dat de pensioenpotten bij de pensioenherziening niet zijn gebruikt voor de transitie die aanstaande zijn. In plaats van iedereen een individuele pensioenpot te geven had dat ook anders gekund. Destijds werden door het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) zelf huizen gebouwd én het fonds financierde sociale woningbouw. Toen het ABP geprivatiseerd werd, kon dat niet meer.”

Is er een kanteling?

“Het neoliberalisme verliest zijn ideologische wervingskracht. Maar net als bij bestaanszekerheid is het de vraag welke concrete betekenis eraan gegeven wordt. Je hebt een gemeenschap van deskundigen nodig die bureaucratistische posities gaan bezetten om iets te veranderen. En als je iets wilt veranderen heb je niet alleen ambtelijke macht nodig, maar ook politieke. Volstrekt logisch dat Verenigd Links nu onder leiding van Timmermans voor de regeeringsmacht gaat.”

“Het neoliberalisme verliest zijn ideologische wervingskracht.”

Hoe voorkom je zelf dat je bij de draaideureelite gaat behoren, zoals je deze in je proefschrift beschrijft?

“Dat was mijn grootste ongemak tijdens het schrijven. Ik heb daar geen goed antwoord op. Ik vind het een beetje een slap antwoord om te zeggen dat het erom gaat hoe integer je er zelf mee omgaat, want ja, dat zegt natuurlijk iedereen.”

Direct heeft Links ook mensen zoals jij heel hard nodig om zaken te doordrukken en te veranderen. Je bent behalve wetenschapper ook altijd politiek betrokken geweest en dat is best uitzonderlijk. Hoe kijk je aan tegen de toekomst en de samenwerking van de PvdA met GL?

“Sociaaleconomisch lijkt me de klimaattransitie dé uitdaging in de komende decennia. Vergroening, duurzamer leven en produceren is een kwestie van bestaanszekerheid, van overleven. Dat hebben we bij het Van Waarde-project van de wbs (wetenschappelijk bureau van de PvdA) al duidelijk naar voren gebracht. En dat moet je als PvdA samen met GroenLinks doen.”

Naomi Woltring (Leeuwarden, 1984) studeerde politicologie en filosofie. Zij promoveerde in december 2023 en is als onderzoeker sinds september werkzaam bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis.

Woltring was in maart kandidaat voor de Eerste Kamer voor de PvdA op plek 9, promovenda politieke geschiedenis van 2017-2023 en ambtelijk secretaris van de Banning Vereniging van 2013-2016. Daarvoor werkte ze als wetenschappelijk medewerker bij de Wiardi Beckman Stichting waar ze meewerkte aan het Van Waarde-project. Tijdens haar studie was ze lid van het bestuur van de Jonge Socialisten in de PvdA en als scholier was ze actief bij Loesje van de posters. Ook zat ze in de redactie van de *Aanstecker*, het toenmalige jongerenblad van het Nivon.

OEKRAÏNE STELT DE VRAAG WIE DE EUROPESE UNIE WIL ZIJN

Lidmaatschap van de EU voor Oekraïne is in recordtijd veranderd van een verre droom naar een haast aanstaande politieke realiteit. Op het moment van schrijven worstelen Europese regeringsleiders met Hongarije over het voorstel van de Europese Commissie om toetredingsonderhandelingen te openen, de laatste en belangrijkste fase van het toetredingsproces.

Door Piet Ruig

Dat Oekraïens lidmaatschap überhaupt op tafel ligt is het resultaat van een gigantische omslag binnen de EU: Europees uitbreidingsbeleid lag de afgelopen jaren vrijwel volledig stil. Voormalig Commissievoorzitter Juncker gooide in 2014 de deur potdicht wegens ‘uitbreidingsvermoeidheid’. De EU werd volledig in beslag genomen door interne problemen: de eurocrisis, de opvangcrisis, Brexit. Turkije en de landen uit de westelijke Balkan leken voor eeuwig tot het vagevuur van ‘kandidaat-status’ veroordeeld.

“Net als in 1993 is het een geopolitieke aardbeving die de EU naar het oosten doet kijken.”

Het is de schok van de Russische invasie van Oekraïne die deze omslag heeft veroorzaakt. Net als

Ursula von der Leyen tijdens de persconferentie over het EU-uitbreidingspakket
Foto: Europese Commissie

in 1993, toen de EU zich openstelde voor de landen achter het IJzeren Gordijn, is het een geopolitieke aardbeving die de EU naar het oosten doet kijken. Toen stond de ‘big bang’ naar de voormalige Oostbloklanden in het teken van ‘de ultieme triomf van westerse liberale democratie’, in de beruchte woorden van Francis Fukuyama. De Russische invasie is de zoveelste nagel aan de doods-kist van deze hubris. De logica is nu dan ook precies andersom: het is niet de overwinning, maar juist de verdediging van ‘het Europese model’ die uitbreiding noodzakelijk maakt. EU-lidmaatschap wordt nu gezien als middel om kwetsbare democratieën te stabiliseren en af te schermen van Chinese en Russische invloed. Waar in 1989 Europa groeide in de roes van de overwinning, groeit de EU nu in de schaduw van oorlog en angst.

In Brussel en de Europese hoofdsteden is dan ook een zekere nervositeit voelbaar. Hoewel zo goed als alle leiders zich inmiddels volmondig hebben geschaard achter ‘de Europese

toekomst van Oekraïne’, sluimert er achter dit soort ronkende statements veel twijfel. Twijfel over de grootte van de uitdaging: Oekraïne staat bekend als corrupt en arm en verkeert bovendien in staat van oorlog. Is EU-integratie op dit moment überhaupt wel realistisch? Twijfel over de volgorde van het uitbreidingsproces zelf: moeten er eerst grondige hervormingen worden afgedwongen, of moeten de Oekraïners vooral zo snel mogelijk de voordelen van het EU-lidmaatschap ontvangen? En, misschien het allerbelangrijkste,

“We moeten Oekraïens lidmaatschap niet benaderen als een liefdadigheidsactie.”

twijfel over de EU zelf: is de Unie op dit moment überhaupt wel in staat om nieuwe leden te verwelkomen? Hoewel de uitdagingen groot zijn, is

Persconferentie over het
Uitbreidingspakket 2023 en het nieuwe
groeiplan voor de westelijke Balkan
Foto: Europese Commissie

het echter cruciaal dat een progressief Europa Oekraïense toetreding vooral als een belangrijke kans blijft zien. We moeten Oekraïens lidmaatschap niet benaderen als een liefdadigheidsactie, maar als een solidair project met enorme potentie voor zowel Oekraïne als de EU zelf. Toetreding biedt vele kansen, én vanwege de kwaliteiten van Oekraïne, én als breekijzer in de vele rotte dossiers van falende Europese integratie.

Nu al brengt de Oekraïense kandidatuur enorme veranderingen teweeg. Net als uitbreiding, was ook de heronderhandeling van de basisverdragen van de EU jarenlang een politiek taboe. Door uitbreiding staat zulke ‘verdragsherziening’ plotseling weer op de politieke agenda. In eerste instantie is dat een reactie op de potentiële gevolgen voor het bestuur van de EU. Als andere kandidaat-landen kunnen meesurfen op het momentum van

Oekraïne en Moldavië, dan groeit de EU van 27 naar 33 of misschien zelfs 36 lidstaten. Met de huidige regels maakt dit de Commissie onhandelbaar groot, aangezien elk land een EU-commissaris krijgt. Bovendien vergroot ieder nieuw lid de kans op het beruchte veto in de Raad, waar de regeringen van de lidstaten in samenkomen. Door dit veto blokkeert Victor Orbán nu bijvoorbeeld keer op keer steun- en sanctiepakketten voor Oekraïne. Zelfs als uiteindelijk alleen Oekraïne en Moldavië toetreden, heeft dat een flinke impact op de Europese machtsbalans. Oekraïne is naar inwonertal het vijfde land van de EU. Aangezien stemkracht in de Raad afhankelijk is van bevolkingsaantal, wordt het daarmee direct een machtsfactor van formaat.

Dit schrikbeeld van een onbestuurbare EU heeft verschillende spelers

plotseling wakker geschud. Vanuit het Europees Parlement en vanuit de Commissie, maar zelfs vanuit sommige lidstaten klinken voor het eerst in jaren weer stemmen om de Europese instellingen te hervormen. In september werd er een geruchtmakend rapport gepubliceerd door een Frans-Duitse werkgroep van experts, dat onder andere een *multi-speed Europe* met verschillende niveaus van integratie voorstelde. Nog explicieter was de speech van Annalena Baerbock, de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, die in november op een conferentie met haar Europese collega’s de Oekraïense toetreding expliciet aan hervorming van de EU koppelde.

Bij de Oekraïense regering leeft de begrijpelijke argwaan dat hervorming slechts een tactiek is om lidmaatschap uit te stellen, en bovendien is ze zeer beducht voor wat ze ziet als ‘tweederangs lidmaatschap’ in het Frans-Duitse voorstel over *multi-speed*. Toch biedt het huidige momentum een unieke kans om de kolossale institutionele problemen van de EU te bestrijden. Baerbock’s wenslijstje is een goed begin: het inperken van het veto in de Raad, meer Europese samenwerking in buitenlandbeleid, en meer middelen voor de Commissie om de rechtsstaat van lidstaten te beschermen. Aangezien dit soort hervormingen de macht van lidstaten verder inperkt, is het essentieel dat ze gepaard gaan met meer democratische controle. Het ‘democratisch tekort’ van de EU is berucht, maar door de huidige voorstellen lijkt voor het eerst in jaren een doorbraak mogelijk. Allereerst is er het rapport van het Parlement zelf, dat inzet op meer parlementaire controle over het budget, meer invloed over de aanstelling van de Commissie en meer macht ten opzichte van de Raad, waar de nationale regeringen

Het Europees Parlement in Straatsburg
Foto: iStock.com

in samenkomen. Dat het Parlement de eigen macht wil vergroten is natuurlijk niet verrassend, maar ook het Frans-Duitse rapport steunt een krachtiger Europees Parlement. Al helemaal met het oog op de aankomende Europese verkiezingen, is dit een belangrijke periode om te vechten voor een daadkrachtiger én democratischer Europa.

Behalve institutionele disfunctie legt Oekraïens lidmaatschap ook de financiële pijnpunten van de EU bloot. Een gelekte prognose van de Europese Raad voorspelde dat onder de huidige voorwaarden Oekraïne

ongeveer 26 miljard euro per jaar zou gaan ontvangen, met name via de landbouwsubsidies en cohesiefondsen. Dit komt neer op ongeveer 15% van het huidige EU-budget. Door dit bedrag zouden verschillende landen plotseling van ‘netto-ontvangers’ in ‘netto-betalers’ van het EU-budget kunnen veranderen. Andere ramingen zijn minder pessimistisch, maar zelfs als Oekraïne geen lidstaat wordt, heeft de financiële ondersteuning aan de Oekraïense regering een serieuze impact op het EU-budget, door bijvoorbeeld het huidige voorstel van de Ukraine Facility, à 12,5 miljard euro per jaar.

“De kosten van een Oekraïense nederlaag zouden onmetelijk groot zijn.”

Deze ondersteuning is van absoluut levensbelang. De kosten van een Oekraïense nederlaag zouden op humanitair, geopolitiek en financieel vlak onmetelijk groot zijn, zowel voor Oekraïne als voor de EU. De duurzame inbedding van deze steun vereist echter wel een nieuw debat over de scheve

financiële verhoudingen binnen de Unie. Het gebrek aan fiscale solidariteit binnen de EU en de eurozone is natuurlijk al decennialang schrijnend, en lastenverdeling bleek telkens weer onhaalbaar. Desalniettemin zijn er andere manieren om de stijgende kosten eerlijker over de unie te verdelen, door in te zetten op meer eigen middelen voor de EU zelf: via de externe CO₂-belasting van de European Green Deal, of via het uitgeven van gezamenlijke EU-obligaties.

Mogelijk loopt dit soort fundamentele hervorming uiteindelijk vast in het Brusselse moeras. Ook dan blijven er kansen voor concreet beleid. Met name de Europese landbouwsubsidies zijn een belangrijk doelwit. Het verguisde systeem van rechtstreekse betalingen binnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid bijvoorbeeld, dat het leeuwendeel van de landbouwsubsidies opslokt, berekent steun aan boeren per hectare. Dit werkt schaalvergroting, milieuschade en ongelijkheid in de hand. In Oekraïne, waar de tien grootste spelers meer dan 70% van de sector domineren, en boerderijen gemiddeld 100 keer zo groot zijn als in de EU, zou dit systeem al helemaal ontaarden in een miljardensubsidie aan de agro-industrie. Dit schrikbeeld geeft slagkracht aan initiatieven om dit systeem te vervangen met duurzamer, effectiever en vooral eerlijker beleid. Beleid dat kleinschalige en milieuvriendelijke landbouw stimuleert en daadwerkelijk het merendeel van de boeren ondersteunt, in plaats van de hyper-industrialisering van het agrarisch grootkapitaal te subsidiëren.

Dit betekent overigens niet dat we de toegevoegde waarde van een Oekraïens EU-lidmaatschap tot zo'n rol als breekijzer mogen reduceren. Evident is de enorme bijdrage die een democratisch, stabiel en

welvarend Oekraïne zou leveren aan de geopolitieke veiligheid van Europa, een veiligheid waar vele Oekraïners nu al hun leven voor geven. Maar door de eenzijdige focus op de grote obstakels voor integratie raken de andere voordelen van Oekraïne ondergesneeuwd.

“De ‘graanshuur van Europa’ is met name op landbouwgebied een enorme versterking.”

De ‘graanshuur van Europa’ is natuurlijk met name op landbouwgebied een enorme versterking. Niet alleen maakt Oekraïens lidmaatschap de EU in één klap de grootste graanproducent ter wereld, maar het biedt ook grote kansen voor de verduurzaming van de Europese landbouw. Andriy Andrushevych, coauteur van een nieuw rapport over de groene potentie van Oekraïense toetreding, licht toe: “Als de EU serieus is over haar strategische doelen, zoals het verminderen van het gebruik van pesticiden en kunstmest en het uitbreiden van biologische landbouw, is Oekraïne een belangrijke aanwinst.” Door de legendarische vruchtbaarheid van de zwarte grond verbruikt de Oekraïense landbouw namelijk aanzienlijk minder pesticiden en kunstmest. Ook is de biolandbouw in Oekraïne percentageel misschien klein, maar in absolute termen een serieuze toevoeging. Deze groene potentie beperkt zich overigens niet tot landbouw: Oekraïne beschikt onder andere over aanzienlijke hoeveelheden van zeldzame metalen die nodig zijn voor elektrificatie. Daarbij zou Oekraïense zonne- en windenergie het Europees energienetwerk helpen

stabiliseren, door het afwijkende klimaat langs de Zwarte Zee. “Samen worden we beter, groener, en duurzamer”, vat Andrushevych samen.

De toetreding van Oekraïne opent zo veel dossiers voor een progressievere invulling, soms juist dankzij de vele obstakels. Maar wellicht is de belangrijkste impact van een andere orde: Oekraïne stelt opnieuw de vraag wie de Europese Unie wil zijn. Net als in 1993, toen de Unie de belofte van een hereniging tussen oost en west vervulde, is uitbreiding opnieuw een kans om Europese beloftes waar te maken. De EU presenteert zichzelf graag als vredesproject, als voorvechter van mensenrechten, vrijheid en democratie op het wereldtoneel. Men hoeft maar het jaarlijkse dodental van vluchtelingen op de Middellandse Zee te noemen om te weten hoe selectief en schijnheilig dat zelfbeeld is, hoe historisch blind tot op het cynische af. De steun aan Oekraïne is echter een belangrijk tegenvoorbeeld, een zeldzaam moment waarin Europese idealen niet enkel lege woorden bleken te zijn. Op het moment wordt de oorlog echter veel misbruikt voor reactionair-conservatieve narratieven over Europese samenwerking, waarin de bescherming van een witte, christelijke Europese identiteit centraal staat, tegen de barbaren buiten. De dreiging van dit discours maakt de succesvolle integratie van Oekraïne essentieel, juist als wapenfeit van een totaal ander Europees project: een Europa dat solidair, inclusief en open is.

Piet Ruig (1998) *groeide op in Amsterdam maar plakt nu aan Brussel. Hij studeerde politieke economie en filosofie in Londen en Leuven. Als filosoof denkt hij na over vooruitgang, rouw en de klimaatcrisis. Als journalist is hij vooral geïnteresseerd in economische ongelijkheid, de EU, en de financiële sector.*

HET MINISTERIE VOOR DE TOEKOMST

In 2025 stierven 20 miljoen mensen door een hittegolf in India. Even leek het erop dat de wereld eindelijk in actie kwam om fossiele uitstoot te stoppen en verdere opwarming van de aarde tegen te gaan. Maar nee – al snel was het voor een groot deel van de wereld *back to normal*. Gelukkig werkte een klein VN-agentschap, het Ministerie voor de Toekomst, dat moest toezien op de naleving van het Parijse Klimaatakkoord, aan een plan B. In zijn boek *Het Ministerie voor de Toekomst* beschrijft de Amerikaanse auteur Kim Stanley Robinson hoe de toekomst eruit zou kunnen gaan zien als dat plan B ter hand wordt genomen.

✂ Door Naomi Woltring

Cli-fi, *climate fiction*, heet het genre waarvan de Amerikaan Robinson (1952) zich bedient. Het is fictie, maar

het zou echt kunnen gebeuren. De hittegolf die Robinson beschrijft, zou ook volgens het KNMI realiteit kunnen worden, vertelde klimaatwetenschapper Heleen de Coninck tijdens een avond met Robinson ter gelegenheid van de Nederlandse vertaling van het boek. En zelfs met een lagere luchtvochtigheid en lagere temperaturen zou die net zo dodelijk kunnen zijn.

Toch is Robinsons boek hoopvol. Hij laat zien dat er een menselijke toekomst mogelijk is, mits we alles op alles zetten om fossiele uitstoot terug te dringen en CO₂ die al in de atmosfeer zit af te vangen. Een enorm scala aan technieken passeert de revue – van het dimmen van zonlicht door reflecterende stoffen in de atmosfeer te blazen tot het wegpompen van smeltwater onder gletsjers om het er bovenop weer aan te laten vriezen, van schone transportmiddelen (zeppelins, schepen met zeilen van zonnecellen) tot een wereldkoolstofmunt (carboni) die zijn waarde ontleend aan hoeveel koolstof je aan de atmosfeer onttrekt of niet uitstoot.

Maar hoe krijg je de wereld zover om echt werk te maken van het terugdringen van CO₂-uitstoot en het tegengaan van opwarming? In Robinsons werk kon het gebeuren omdat iedereen van alles tegelijk probeerde, reageerde op wat anderen deden en ‘we’ na een stap terug toch weer twee stappen vooruitzetten. Boze jonge mannen die hun naasten verloren tijdens de hittegolf nemen hun toevlucht tot terrorisme en schieten vliegtuigen uit de lucht. Deelnemers aan het WEF worden gegijzeld in een tijdelijk heropvoedingskamp. Mensen proberen hun energieverbruik terug te dringen tot 1000 Watt per dag. De helft van de aarde wordt teruggegeven aan de

Kim Stanley Robinson, Het Ministerie voor de Toekomst, Starfish Books, 2023. Vertaald door Menno Grootveld.

natuur. Doorslaggevend is dat de centrale bankiers zich realiseren dat doorgaan op de oude voet het einde betekent en in actie komen. En er is natuurlijk het Ministerie voor de Toekomst.

Hoofdpersonen van het verhaal zijn Mary Robinson, directeur van het ministerie, en Frank, een hulpverlener tijdens de Indiase hittegolf. We volgen Mary langs oneindig veel bijeenkomsten met bankiers en politici, waar ze stap voor stap verandering bewerkstelligt. We trekken baantjes met haar in het openluchtwembad, lopen met haar en Frank door de Alpen en horen haar overleggen met kabinetschef Badim, die de ‘zwarte vleugel’ van het ministerie bestiert en met clandestiene operaties de druk opvoert.

Daarnaast voert Robinson een veelheid aan personages en entiteiten met een eigen stem op. De markt: “Ik werd zo groot dat ik de wereld opat.” Ideologie: “een persoonlijk ordeningssysteem om de dingen zo te begrijpen dat je beslissingen kunt nemen en handelen.” Geschiedenis: “Ik besta niet en toch ben ik alles.” Ze krijgen allemaal een stem bij Robinson in korte hoofdstukken die het verhaal van Mary en Frank van context voorzien – en dat maakt het boek erudiet, interessant, en een goudmijn aan quotes en motto’s. Mijn favoriet: “Politologie is in het beste geval geschiedenis en in het slechtste geval economie.”

Het is knap hoe Robinson ideeën uit de linkse marge, technische oplossingen en historische voorbeelden (paspoorten voor staatlozen bijvoorbeeld) combineert tot een hoopvol én potentieel geloofwaardig relaas, voorbij de Apocalyps. Balsem voor de ziel, nu guur rechts de verkiezingen weer lijkt te gaan winnen en links in de breedste zin des woord historisch klein wordt. Er zit niets anders op dan blijven doorploeten – en zo nodig een snelweg bezetten.

EVELIEN POLTER MENSONTEREND

Elke dag het nieuws over het leed van de Israëliërs ontvoerden en de bommen op Gaza maken me stil, ik vind het nieuws niet te doen. Tijdens de vredeswandeling van zondag 29 oktober liep ik daarom mee achter de banner met een beeltenis van de Israëliërs en Palestijnse vrouwen van 'Women Wage Peace' en 'Women of the Sun'. Met deze wandeling steunden wij hen in hun missie om in verbinding te blijven met elkaar en een plek aan de onderhandelingstafel te krijgen. De wandelaars werd gevraagd om af te zien van politieke uitingen maar wel vijgentakken of afbeeldingen van de vredesduif mee te nemen, zie de foto's hiernaast.

Oud-PvdA-politicus Fatima Elatik besloot diezelfde dag naar het pro-Palestina-protest te gaan nadat duidelijk was geworden dat het kabinet de Nederlandse vertegenwoordiger in de VN opdroeg om zich namens ons allen te onthouden van stemmen voor een humane resolutie om mensenlevens in Gaza te beschermen. Bij deze demonstratie droegen veel mensen Palestijnse vlaggen met zich mee. Zij willen dat de Nederlandse medeplichtigheid aan de massamoord stopt.

Gaza, twee keer zo groot als Texel, werd een openluchtgevangenis voor meer dan twee miljoen mensen nadat Israël in 2005 zijn troepen had teruggetrokken uit deze strook land. Het blokkeert vanaf die tijd de grenzen, het luchtruim en de wateren. Hamas werd in 2006 democratisch gekozen, maar verkiezingen schreef de regering na die tijd niet meer uit. Het onderdrukt de bevolking en laat hen leven zonder een enkel perspectief. Hamas stelt bijvoorbeeld tijdens de Israëliërs bombardementen geen tunnels open voor burgers 'want hun veiligheid is de verantwoordelijkheid van de VN'. Vanuit hun villa's in Qatar hitsen de leiders, gesteund door Iran, Palestijnse jongeren op tot strijd.

De afgelopen jaren werden door Hamas vooral conservatieve kolonisten gedood. De Israëliërs schrijver Etger Keret vertelt in *de Volkskrant* dat de meer dan duizend mensen die op 7 oktober zijn vermoord een vredesfeest vierden en in socialistische kibboetsen woonden. Nu waren het liberale mensen, die het hardst oppositie voerden tegen de regering Netanyahu, die slachtoffer werden. Keret vreest dat de conservatieven zijn land zullen overnemen nu progressieve Israëliërs zich, als reactie op de aanval van Hamas, ook bewapenen.

Op het moment dat ik dit schrijf, 9 november, zijn er al meer dan tienduizend mensen in Gaza door Israël gedood en van de door Hamas gegijzelden Israëliërs is niets bekend. De Nederlandse regering gaf gisteren toestemming om onderdelen voor gevechtsvliegtuigen te leveren aan Israël, ondanks ambtelijke waarschuwingen dat hiermee mogelijk ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht worden begaan.

Met de vredeswandeling steunden wij Israëliërs en Palestijnse vrouwen in hun missie om in verbinding te blijven met elkaar en een plek aan de onderhandelingstafel te krijgen. Of er onderhandelingen plaatsvinden en of vrouwen een plek aan tafel hebben is niet bekend. Hoelang gaat deze mensonterende situatie nog duren?

Beeld: Evelien Polter & ANP/Sabine Joosten

ZIN IN DE POST-KAPITALISTISCHE TOEKOMST!

Menig links schrijver (inclusief schrijver dezes) heeft zich eraan bezondigd: een serie interne problemen binnen links benoemen, en dan in de laatste alinea gratis oproepen tot ‘nieuwe oplossingen’ of een ‘echt linkse agenda’. En daar blijft het vervolgens bij. Of misschien herkent u ook de volgende situatie? Een zaaltje waar linkse mensen na een tegenvallend resultaat elkaar beklagen dat er nu toch daadwerkelijk een keer ‘een echt linkse verhaal moet komen’. Wie dat dan moet gaan bedenken, dat mag Joost weten.

∞ Door **Twan van Lieshout**

Des te mooier dat eindelijk deze handschoen een keer goed is opgenomen, onder meer via het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks. Tijdens een project dat twee jaar duurde zijn er door een projectteam vanuit het wetenschappelijk bureau onder redactie van Hans Rodenburg, Noortje Thijssen en Koen Bruning een kleine veertig auteurs gevraagd om op hun vakgebied een alternatieve, progressieve toekomst te formuleren onder de noemer ‘postkapitalisme’.

Dat heeft geleid tot een wenkend en zeer omvattend politiek programma, simpelweg omdat vrijwel elk politiek thema aan bod komt: van wonen tot landbouw, van kunst tot democratisering. De redactie heeft alle auteurs een opdracht gegeven: stel een alternatief op, uitgaande van een rigoureuze breuk met de huidige politiek binnen het kapitalisme dat we nu kennen. Verken

hoe deze nieuwe samenleving er over een paar decennia uit zal zien. Hoe leven we dan? Wat winnen en verliezen we? En wat zou er nodig zijn voor deze verandering?

“Weg met het idee dat er niet in de sociale samenleving geïnvesteerd kan worden.”

De ene auteur slaagt hier beter in dan de andere. Zo heeft econoom Rens van Tilburg een goed essay geschreven over hoe we anders tegen begrotingsbeleid en de financiële ruimte aan kunnen kijken. Niet langer gevangen in de gedachte dat de overheid eerst haar geld moet verdienen voordat er uitgegeven kan worden, maar kijken naar wat de productieve ruimte van het land is. Weg met het idee dat er niet in de sociale samenleving of groene transitie geïnvesteerd kan worden vanwege geldgebrek, als we zien dat het monetair beleid feitelijk al een decennium lang op een alternatieve manier functioneert. Koen Haegens schrijft mooi over hoe we meer tijd kunnen overhouden voor wat er echt toe doet. En presenteert op het einde een slim kaasschaafstelsel voor flinke arbeidstijdverkortingsdie het bedrijfsleven kan dragen. Wie een ouderwets vlammend betoog wil lezen, kan zich laven aan het hoofdstuk over wonen van Melissa Koutouzis, die niet alleen voortdurend raak schiet, maar ook een aardig alternatief weet te schetsen waarbij de overheid de grondprijs laag houdt, renovatie centraal stelt, woningdelen stimuleert, en er gebouwd wordt op basis van behoeften in

plaats van mogelijke winstmarges. Zelfs onteigening schuwt ze niet, en dat maakt het betoog eigenlijk wel verfrissend links.

Andere essays zijn wat minder geslaagd. Het hoofdstuk over de meent, op zich een mooie manier om zowel grond en productiemiddelen in gezamenlijk beheer te hebben, alswel om geprivatiseerde onderdelen uit de kapitalistische economie te onttrekken, doet in dit artikel aan als oude wijn in nieuwe zakken, en is eerder een lange lijst van soms vrij lokale voorbeelden waar dit momenteel wordt uitprobeerd. Ook het hoofdstukje over mobiliteit van Daan Zandbelt is deels een opsomming van al bestaande ideeën, en overtuigt niet op de nieuwe plannen. Ja, het zou prettig zijn als iedereen dicht bij huis zou kunnen werken. Maar hoe dit dan werkt voor mensen die op het platteland wonen, of voor mensen die werk hebben dat maar op één plek in het land te vinden is (bijv. een ministerie), dat blijft een raadsel.

“Een postkapitalistische maatschappij betekent niet dat we naar een totale planeconomie moeten.”

De kracht van het gehele boek schuilt in de vaststelling dat een postkapitalistische maatschappij niet betekent dat we direct naar een totale planeconomie moeten. Immers, zoals Sjors Roeters in zijn essay over bedrijven betoogt, vóór de intrede van het kapitalisme rond de 17e eeuw functioneerden markten ook al prima. Wel

Hans Rodenburg, Noortje Thijssen en Koen Bruning (red.): Er is wél een alternatief. Postkapitalisme – een einde aan de rooibouw op aarde en mens. Ambo Anthos.

betekent het een afscheid van een systeem waarin geld niet zozeer dient als ruilmiddel, maar als startpunt voor accumulatie. Anders gezegd: dat een investering in de kinderopvang niet als doel heeft om een mooie, zorgzame plek voor peuters neer te zetten, maar om simpelweg zo veel mogelijk rendement te behalen. Dit soort kapitalisme kunnen we als laaghangend fruit als eerste afschaffen.

Doordat markten en vraag en aanbod kunnen blijven functioneren, klinkt de postkapitalistische samenleving ook direct een stuk minder ver weg. Dat is ook een impliciete kritiek op het boek. Veel auteurs stellen zelf een zwartwit dichotomie voor, terwijl feitelijk de balans verschuift

van welke delen van de economie we in publieke handen willen hebben, welke delen privaat, en welke delen we zelfs kunnen onttrekken aan de economie. Dit is wat we de afgelopen eeuw doorlopend hebben gedaan. Van de nationalisatie van banken tot privatisering van zorg, energie en telecom: er heeft een voortdurende strijd gewoed welke productiemiddelen in welke handen het beste resultaat opleveren. Het is een spectrum. De postkapitalistische samenleving uit dit boek zou in deze zin een sterk linkse correctie op de neoliberale privatisering golf van de afgelopen decennia zijn. En is daarom ook niet per se onhaalbaar.

Het aardige van het boek is dat het ook direct laat zien welke sympathieke alledaagse resultaten het voor de samenleving kan hebben: een eerlijkere verdeling van de welvaart, meer prioriteit voor natuur(herstel), meer vrije tijd zodat we beter voor elkaar kunnen zorgen, een bloeiende cultuur. Grosso modo, want sommige hoofdstukken reppen wel over een erg spartaans *postgrowth scenario*, wordt daarmee de postkapitalistische samenleving ook een aantrekkelijk perspectief voor niet-ideologische middenklassers. Simpelweg omdat het voorsorteert op een prettiger en duurzamer bestaan.

“Ook een aantrekkelijk perspectief voor niet-ideologische middenklassers.”

Daarnaast zie je in de verschillende hoofdstukken dat het afscheid van het kapitalisme ook heilzaam voor onszelf als individu kan zijn. Want

opgegroeid in een kapitalistisch systeem zijn we helaas zelf ook allemaal kleine kapitalisten geworden. Wie een huis koopt, verandert vaak van iemand die vooral ergens wil wonen naar iemand die zijn bezit wil laten groeien, en plots de krantenberichten over stijgende of dalende huizenprijzen in de gaten houdt. Moet ik investeren in een nieuwe keuken, of juist niet? Onderwijs als een investering in jezelf, waarbij je als een consument ‘op de markt’ allerlei masteropleidingen tegen elkaar af zou moeten wegen, met je ‘studievoorschot’. Zonnepanelen die niet meer een bijdrage zijn aan een duurzame toekomst, maar opeens ‘terugverdiend’ moeten worden. Ja, zelfs in de zorg zijn we opgevoed als nutsmaximalisateurs. Zoals Evelien Tonkens het treffend verwoordt: ‘de professional wordt alsnog de egoïstische geldwolf die geen oog heeft voor de patiënt. De patiënt wordt de mondige burger die voor zichzelf het beste en het meeste eist, zonder zich om het algemeen belang te bekommeren, (...) dat effectief is weggeorganiseerd.’ Een terugschakeling van het kapitalisme betekent in deze gevallen ook een teruggang naar de kern zoals dit ooit bedoeld was. Volkshuisvesting en prettig wonen voor een betaalbare prijs. Zorg en onderwijs waar kwaliteit en aandacht centraal staan. Niet alles zal mogelijk zijn, want ook in de postkapitalistische maatschappij zal er schaarste zijn, maar de tijd dat afgeknepen werd op welzijn, kwaliteit en natuur, ten bate van een kleine groep die hier beter van werd, is dan wel voorbij. Je zou er bijna die oude slagzin weer van stal halen: ‘zin in de toekomst’!

Twan van Lieshout is historicus en politicoloog, en redacteur van Tijd&Taak.

JEUGDZORG, ANDERS BEKEKEN

De Banning Vereniging organiseerde op 29 september jl. een expertmeeting om te verkennen wat er achter de problematiek van jongeren zit nu de cijfers van de jeugdzorg omhoog schieten. Wat is er aan de hand met de jeugd? Hoe we dit kunnen veranderen blijft een lastige vraag. Wel zien we een richting waar in de verte de oplossing zou kunnen liggen. Chantal Robbe, bestuurslid, en Dirk Achterbergh, redacteur, blikken terug op die bijeenkomst en kijken vooruit naar een vervolg.

Sociaal-maatschappelijk perspectief
Twintig jaar geleden had 1 op de 27 jongeren te maken met jeugdzorg, nu is dat 1 op de 7. Van de jongens tussen de 8 en 12 jaar doet zelfs 1 op de 5 er een beroep op. Waar komt toch die groei vandaan? De problemen waarmee de jeugdzorg worstelt, kunnen niet alleen begrepen worden in termen van financiële tekorten, wachtlijsten en al dan niet mislukte decentralisaties. De groei van de jeugdzorg moeten we niet als een toename van stoornissen *in* het kind of *binnen* het gezin zien, er is veel meer aan de hand *rondom* kind en gezin. We moeten daarom dieper ingaan op de levensbeschouwelijke en culturele aspecten van de problemen waarmee de jeugdzorg worstelt.

In onze samenleving laat de neoliberale logica zich sterk gelden. Hierin is iedereen vrij om te kiezen wat hij of zij doet en wil zijn. Maar die keuzevrijheid gaat tegelijkertijd gepaard met de opdracht om je van anderen te onderscheiden, de eigen kwaliteiten en individualiteit nadrukkelijk te presenteren. Daarmee is ook onderlinge concurrentie een grondslag voor

deze logica geworden. In plaats van bevrijd voelen veel jongeren zich juist beknot en opgejaagd. Dwang en prestatiedruk staan de rust en ruimte om op te groeien en te ontwikkelen in de weg. Als je dit sociaal-culturele perspectief niet meeweegt, zal de groei in de jeugdzorg aanhouden. Het is daarmee een maatschappelijk probleem, niet een louter individuele stoornis die gerepareerd moet worden.

“In plaats van bevrijd voelen veel jongeren zich juist beknot en opgejaagd.”

Lineair denken voldoet niet

Floortje Scheepers, psychiater en hoogleraar, presenteert in haar boek *Alle mensen zijn ingewikkeld* twee thema's die volgens haar van belang zijn om de problemen in de jeugdzorg en in de GGZ te begrijpen.

Het eerste thema is het ontbreken van een definitie van onze psyche. De psyche heeft betrekking op denken, voelen en doen. Het is geen vaststaand verschijnsel, maar ontwikkelt zich voortdurend en verandert van karakter door interactie met onze omgeving. Veel van deze interacties liggen buiten onze directe invloed (door bijvoorbeeld de samenleving, sociale media of de coronapandemie), maar vullen wel ons geheugen en geven zo betekenis aan de wereld om ons heen. Zo worden ze van generatie op generatie doorgegeven via opvoeding. Dat alles maakt het onderscheid tussen datgene wat in de mens, als vaststaand geheel van aangeboren eigenschappen en talenten, aanwezig is en de invloed van buiten zo lastig. De aloude dichotomie

tussen *nature* (aanleg) en *nurture* (omgevingsinvloed) doet geen recht aan de complexiteit en oneindige variatie van de menselijke psyche.

Mensen zijn verschillend en al die variatie geeft ons als soort veel mogelijkheden om ons aan te passen. Menselijke eigenschappen zijn dynamisch, zelfs binnen één persoon, en zijn afhankelijk van context. Bij de één leidt de neiging tot melancholie tot schitterende romans, bij de ander tot een treurig leven. Waar een zekere gewetenloosheid bij leiders die in kritieke situaties moeten opereren, bijdraagt aan hun roem en succes, leidt diezelfde gewetenloosheid bij een ander tot een anonieme gevangenschap.

Het inzicht dat onze psyche gekenmerkt wordt door voortdurende interactie en variatie staat op gespannen voet met de praktijk in de GGZ en de Jeugdzorg om psychische ontregelingen te willen classificeren en diagnosticeren als nauw omschreven stoornissen. Een kind heeft bijvoorbeeld autisme of ADHD, gebaseerd op een kader, waarin normaal (of gezond) en niet normaal (of ziek) strikt van elkaar gescheiden categorieën zijn. Dit gehanteerde, normatieve kader en lineair denken maakt de bandbreedte van wat als normaal psychisch functioneren wordt gezien kleiner. De enorme variatie tussen mensen en aan de complexiteit van de psyche als een interacterende en veranderende entiteit wordt zo geweld aangedaan. De logica van het gehanteerde, medisch en lineaire model produceert zo haar eigen problemen in de GGZ en jeugdzorg.

Het tweede thema dat Floortje Scheepers introduceert is het taboe op falen in onze samenleving. We voelen steeds meer de druk dat alles perfect moet gaan en dat mislukken

geen optie is. Paradoxaal genoeg maakt dit mensen juist minder flexibel. Succes geeft kennis, maar als je altijd slaagt blijf je doen wat je al deed. Falen geeft daarentegen wijsheid en bevordert creativiteit. Er moet iets nieuws worden ondernomen, een mislukking lokt aanpassing en ontwikkeling uit en het zoeken naar een nieuwe balans. Het taboe op falen maakt mensen daarmee minder in staat om samen met de omgeving naar een nieuwe balans te zoeken. De druk om te presteren vermindert de veerkracht in de samenleving en langdurig disfunctioneren ligt daardoor op de loer. Ook hier is dus huiswerk te doen, niemand is namelijk perfect.

“Falen geeft wijsheid en bevordert creativiteit.”

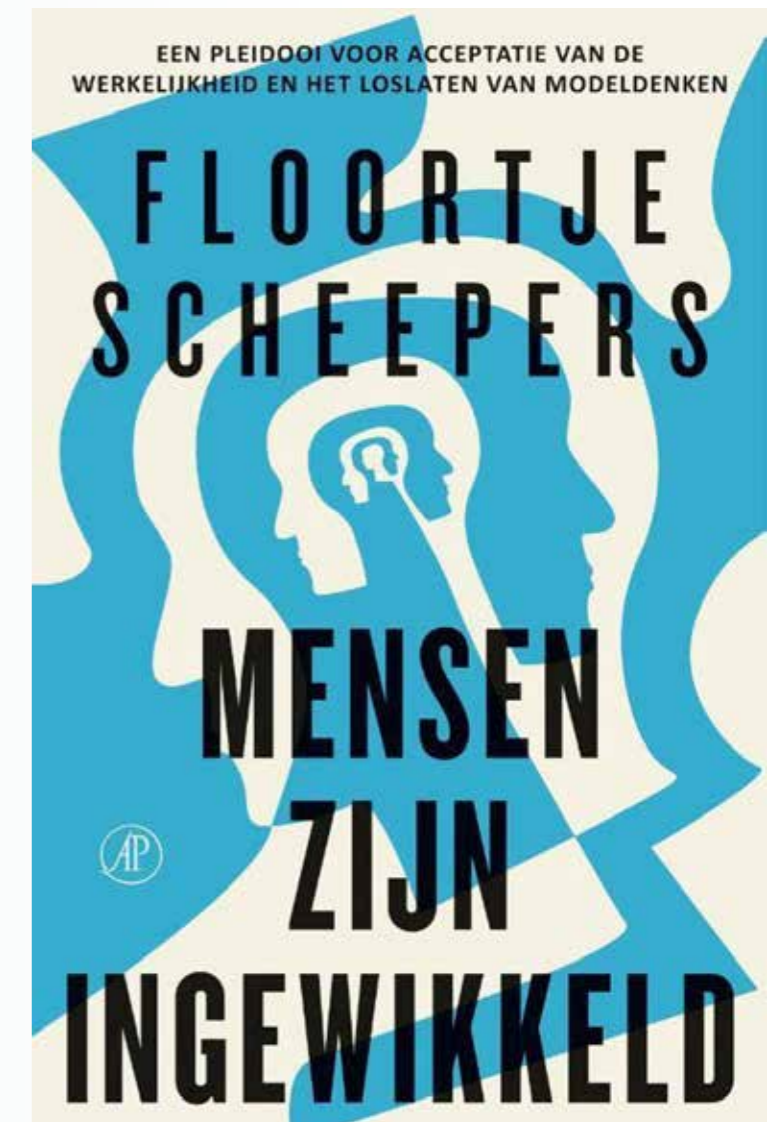
Een sociaal netwerk dat houvast biedt

Meer aandacht voor de verschillen tussen kinderen en meer ruimte voor falen en ontwikkelen sluit aan bij de oproep om meer belang te hechten aan de opvoeding. *Tijd&Taak* schreef erover in het eerste nummer van dit jaar. Er is in de praktijk onevenredig veel aandacht voor de jeugdzorg en te weinig voor het pedagogisch klimaat en preventie in het dagelijks leven, voor de stappen die aan een verwijzing voorafgaan. De sociale basis in de opvoeding van kinderen is belangrijker dan we ons vaak realiseren.

Veel doorverwijzingen naar jeugdzorg gaan via het onderwijs, het betreft dan meestal vermeende gedragsproblemen. Als het een kind niet lukt om 'alles uit zichzelf te halen' moeten er dan diagnoses als

ADHD, angststoornis of een depressie worden gesteld om te verklaren dat de norm niet gehaald wordt of moeten we stoppen met zulke hoge normen te stellen? Hoe beter ouders, en bijvoorbeeld medewerkers op de opvang of leraren voor de klas, hiermee om kunnen gaan, hoe minder doorverwijzingen er zullen zijn. Het beter toerusten van leraren werkt preventief en leidt tot zinnvollere interacties in de klas.

Bij dit sociale pedagogische klimaat horen ook voorzieningen zoals bibliotheken, sport- en spelfaciliteiten, buurthuizen, verenigingen etc. Juist hierin zien we grote verschillen met het verleden. Is het sociaal netwerk rondom kinderen niet erg schraal geworden de laatste decennia? Het (kerkelijk) jeugdwerk is fors afgenomen evenals het verenigingsleven en het club- en buurthuiswerk. Het lijkt er nu vaak op dat opvoeden

*Floortje Scheepers
Mensen zijn ingewikkeld
Een pleidooi voor de acceptatie
van de werkelijkheid en
het loslaten van modellen,
De Arbeiderspers*

een taak is waar ouders alleen voor staan. Dat is een illusie, zij kunnen het niet in hun eentje, maar omgekeerd kunnen professionals en hun instituties dat ook niet. Er is een sterker sociaal netwerk rond en voor de jeugd nodig waarin vragen aan elkaar kunnen worden gesteld en waarin sprake is van direct contact en ondersteuning.

Met het verdwijnen van sommige voorzieningen verdwenen ook plekken waar kinderen en jongeren iets kunnen leren over normen en waarden en mogelijkheden om zin en betekenis te geven aan het leven. Ook thuis krijgt dit steeds minder aandacht. Ouders zijn vaak zelf op zoek naar zingeving, maar worden ook beïnvloed door de maatschappelijke competitiedwang, waarbij onderscheid gaat boven verbondenheid. In zo'n morele leegte is het voor kinderen wel erg moeilijk om op een evenwichtige manier op te groeien.

Hoe komen we weer tot een stevig sociaal verband dat houvast geeft en dat ruimte biedt aan jongeren om met vallen en opstaan veilig te kunnen opgroeien? Daarin ligt een taak voor de politiek en overheid, maar met geld, wetgeving en voorzieningen alleen komen we er niet. Is het ook geen morele opdracht voor ons allemaal om voldoende aandacht te hebben en tijd te besteden aan opgroeiende kinderen om ons heen?

Inclusieve samenleving en demedicalisering

Het medisch, lineaire model schiet tekort bij complexe problemen die jongeren ondervinden, het inzetten van een expert die de stoornis zou moeten verhelpen is onvoldoende. Bij complexe problemen is het belangrijk samen op zoek te gaan, te experimenteren en te verbeteren, waarbij niet zozeer de vermeende

iStock.com

stoornis centraal staat, maar de aandacht gericht is op interacties in het netwerk rond de jongere. Dit kan op het niveau van hulpverlener en hulpvrager, maar dat vereist ook een cultuurverandering op macroniveau. Het vereist een samenleving die meer ruimte biedt voor variatie, waarin verbinding belangrijker is dan onderscheid en waarin samenwerking gaat boven maximering van individueel voordeel.

“Is het sociaal netwerk rondom kinderen niet erg schraal geworden?”

Onderdeel hiervan is het stoppen met het stellen van zulke hoge normen dat steeds meer mensen buiten de kaders van het normale, of liever gezegd het acceptabele vallen. Moeten we niet aanvaarden dat opgroeien en samenleven een hobbelig pad is waarop vallen en opstaan eerder de regel is dan

de uitzondering? Demedicaliseren is lastig voor beroepsgroepen die normeren en etiketten plakken tot hun hoofdtaak rekenen. Maar het zal ook moeilijk zijn voor hen die buiten de huidige smalle marges van acceptatie vallen en hun toevlucht zoeken op de vluchtheuvel van de zorg. Daar stap je niet zomaar van af.

Tot slot

De Banning Vereniging nodigt u uit om verder na te denken over een inclusieve samenleving. Hoe komen we daar? Wat zijn de belangrijkste voorwaarden om die te realiseren? Wie moet dan wat doen? Nu die vragen op tafel liggen is het een uitdaging om daar een antwoord op te vinden. Deze vragen zijn te belangrijk om alleen aan experts over te laten. Daarom organiseert de Banning Vereniging in de eerste helft van 2024 een vervolgonferentie voor leden en belangstellenden. Meer informatie hierover zal verschijnen op onze website en in de online nieuwsbrief.

PIET VAN EEGHEN: KAPITALISTISCH FILANTROOP OF FILANTROPISCH KAPITALIST?

Op pagina 105 twijfelt de auteur zelf ook even en laat ze het antwoord open voor de lezer. Moeten we Piet van Eeghen nu zien als een Quote-500 type dat naast de zelfverrijking ook nog goede doelen sponsort? Of is het andersom en stelt Van Eeghen zijn gefortuneerde leven ten doel aan de mensen die het minder goed getroffen hebben. Eigenbelang hoeft niet tegenstrijdig te zijn met vrijgevigheid: anderen beter maken en jezelf niet slechter. Maar komen we er achter in dit boek? En maakt het eigenlijk uit?

∞ Door Tim Zeedijk

Christiaan Pieter van Eeghen (1816 – 1889) was een doopsgezinde bankier uit een welgesteld geslacht van ondernemers te Amsterdam en beleefde gedurende zijn leven een nauwelijks voor te stellen ontwikkeling van de hoofdstad. Waar Amsterdam aan het begin van de 19de eeuw in diepe armoede was vervallen en niets meer herinnerde aan de Gouden Eeuw, was diezelfde stad aan het einde van de eeuw een metropool, vergelijkbaar met andere Europese hoofdsteden, vol van mensen en voorzien van alle moderne voorzieningen die zo'n stad leefbaar en sociaal maken. Dat historische gegeven is veelvuldig onderwerp

van studie geweest, maar door de biografie die historica Van Hasselt schreef over Van Eeghen weten we nu dat hij die transformatie niet alleen meemaakte, maar er mede vorm aan heeft gegeven. Dat één man gedurende één leven zoveel tot stand weet te brengen is meer dan uitzonderlijk. En dat we van die man, ondanks deze gedetailleerde biografie, nu eigenlijk niet veel meer weten dan dat hij bij dat alles zeer nauw betrokken was, is al helemaal opmerkelijk.

“Geheel binnen de lijnen van het betamelijke, maar ondertussen eigenlijk revolutionair.”

De lijst van sociale initiatieven waar Van Eeghen aan heeft bijgedragen is schier omvangrijk. En de ronkende namen van al dat goede werk liegen er niet om: de Vereniging van Ziekenverpleging, de Vereniging tot Opbeuring van Boetvaardige Gevallene Vrouwen, de Vereniging ten behoeve der Arbeidersklasse en ga zo verder. En alles keurig met een bestuur, een secretaris en leden van raden enzovoorts. Echt zoals het hoort en geheel binnen de lijnen van het betamelijke, maar ondertussen eigenlijk revolutionair. Want die Vereniging voor Ziekenverpleging was het eerste openbare ziekenhuis van Amsterdam, waar rijk en arm (tegen betaling naar klasse, dat wel) welkom waren. Bovendien voorzag de Vereniging ook in de opleiding van de verpleegsters – een novum in die tijd. De zorg voor prostitutees die wilden ontsnappen aan de vernederende wereld van betaalde

liefde was ook nieuw en volgde gelijktijdige initiatieven in het buitenland. Charles Dickens was daarbij betrokken in London, Piet van Eeghen in Nederland. En de sociale woningbouw in haar moderne versie begon met een woonblok aan het Smalle Pad, die de bijnaam ‘het Versailles van Amsterdam’ kreeg, zo monumentaal en luxueus. Woningbouw naar de nieuwste maatstaven en voorzien van sanitair in eigen appartement – een weelde die zelfs aan de Grachtengordel destijds niet de standaard was.

Piet van Eeghen trok zich de ellende van de medemens zeer aan en zorgde ervoor, altijd achter de schermen en in relatieve anonimiteit, dat er iets werd gedaan, in plaats van werd stilgezeten en toegekeken. Zijn inspanningen passen geheel in het beeld van het protestantse Réveil, het ontwaken van een sociaal bewustzijn in de 19de eeuw, in contrast met de decadentie van de 17de eeuw. De afschaffing van de slavernij stond daarbij centraal, maar zover was het nog niet. Deze dubbele moraal vinden we ook bij Van Eeghen terug, die met zijn handelshuis Van Eeghen & Co. evenzogoed verdiende aan de uitbuiting van tot slaaf gemaakten in overzeese gebieden. Al in de inleiding van de biografie wijst Van Hasselt op deze pijnlijke tegenstrijdigheid. Maar er is in die tijd geen internationaal werkend handelshuis in Nederland aan te wijzen dat *niet* verdiende aan de slavernij. Het zijn de barre feiten.

Terwijl Van Eeghen de arbeiderswoningen in de Jordaan laat bouwen, verhuist het jonge gezin zelf naar de Herengracht 495, een dubbel grachtenpand aan de Gouden Bocht. 1400 m² met

GELD, GELOOF EN GOEDE VRIENDEN

PIET VAN EEGHEN en de metamorfose
van Amsterdam 1816-1889

LAURA VAN HASSELT

Laura van Hasselt
Geld, geloof en goede vrienden.
Piet van Eeghen en de metamorfose van
Amsterdam 1816 – 1889
Uitgeverij Balans.

in totaal 8 eigen wc's. Verschil moet er zijn. De auteur componeert haar teksten subtiel – de niet mis te verstane decadentie en het klimmen op de sociale ladder van Van Eeghen, die met het betrekken van dit kolossale pand nu pas goed tot de top van de Amsterdamse elite gaat behoren, plaatst ze geraffineerd tussen de beschrijving van zijn sociale woningbouwprojecten in. En die opmerking over het aantal wc's in zijn grachtenkasteel volgt een paar pagina's na de vaststelling dat de arbeidershuizen elk een eigen secreet krijgen. Het kan niet anders of Van Hasselt wil de lezer erop wijzen dat het standenverschil ondanks alle goedertierenheid en alle piëteit rotsvast is – Van Eeghen is geen heilige, maar een 19de-eeuwse liberaal die verbetering van de leefomstandigheden van de bevolking nastreeft, maar zichzelf daarbij niet vergeet.

“Het standenverschil is ondanks alle goedertierenheid en piëteit rotsvast.”

Als zijn bijdrage beperkt zou zijn gebleven tot revolutionaire ziekenzorg en sociale woningbouw was dit al voldoende voor een biografie, maar in het tweede deel van het boek buitelen de burgerinitiatieven van cultureel belang over elkaar: het Vondelpark, het Stedelijk Museum, het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het Amsterdams Historische Museum, de Vereniging Rembrandt – het is alsof Van Eeghen een vinger in iedere pap

heeft. Tot aan de oprichting van het Rijksmuseum aan toe reikt zijn invloed. De slotsom is eigenlijk dat als je vandaag de dag in Amsterdam woont, de leefbaarheid van die stad in grote mate is bepaald door Piet van Eeghen. Door zijn toedoen werkten welgestelde burgers samen in verenigingen die tot doel hadden om kunst te kopen en die in openbaar toegankelijke musea te delen met eenieder die daar behoefte aan heeft. En door zijn gedreven idealen ontspannen vandaag de dag nog jaarlijks zo'n 10 miljoen mensen in het Vondelpark, een voorziening met internationale allure.

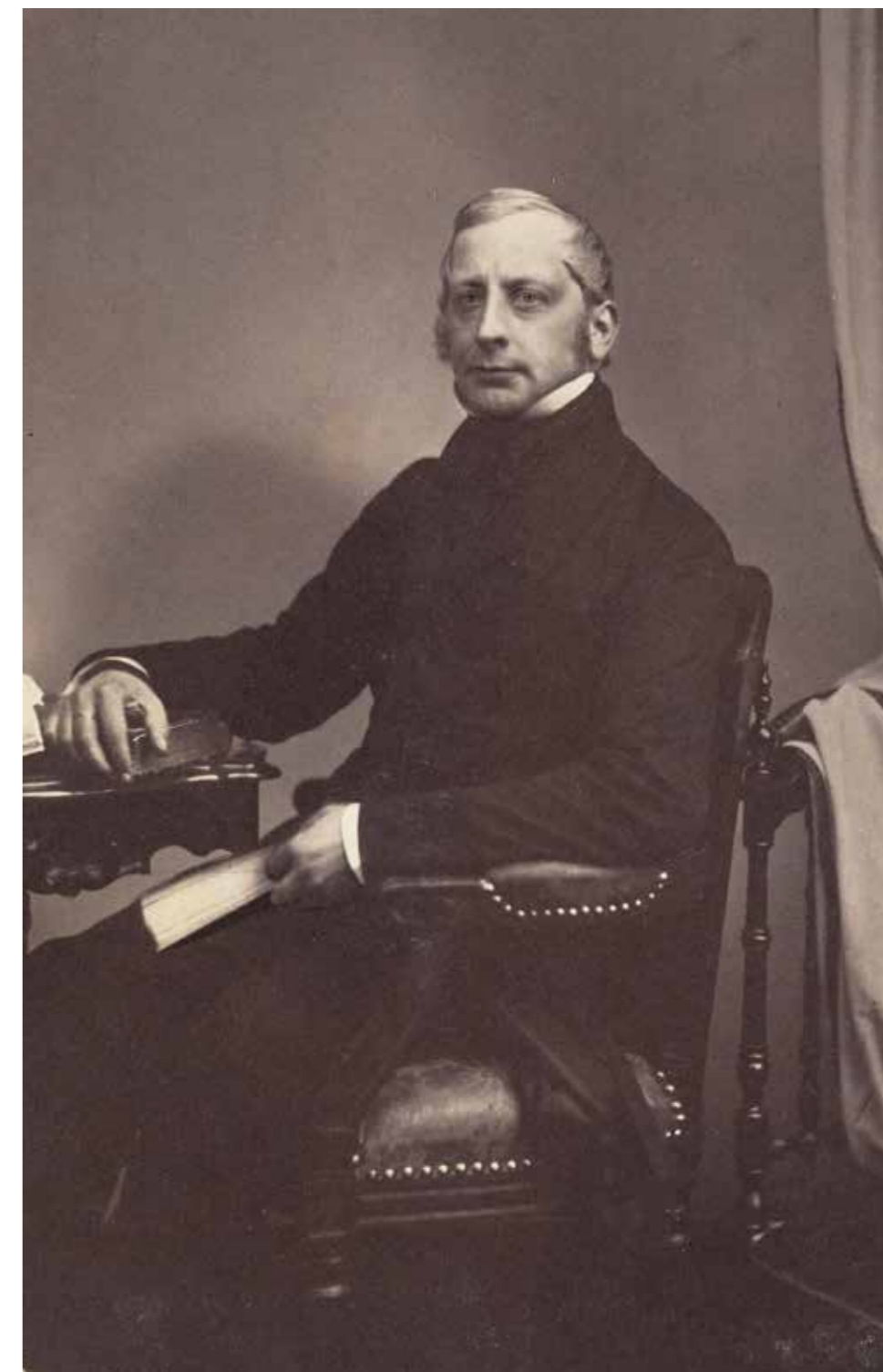
Bij zijn overlijden volgt een laatste meesterzet en schenken de kinderen in naam van vader zijn kunstcollectie aan de stad. En daarbij voegen ze omgerekend 2 miljoen euro als kapitaal om een nieuw museum te bouwen waarin die verzameling kan worden getoond. En mocht de stad twijfelen nog over deze gift? De successierechten worden eveneens door de familie betaald. Amsterdam kon niet weigeren. Ook na zijn dood liet Van Eeghen niets aan het toeval over en natuurlijk is het Stedelijk Museum er gekomen.

“We kunnen deze onkreukbare bestuurder nergens betrappen op uitbundigheid.”

Maar wie was de man nu eigenlijk zelf? Van Hasselt komt er niet achter. Man van zijn tijd, van zijn geloof, van zijn haast onbeperkte mogelijkheden. Het Réveil, de

bestuurlijke elite, zijn ijzersterke en wijdverbreide netwerk. Als de arbeiderswoningen worden gebouwd, doet Van Eeghen dat samen met zijn schoonvader, de burgermeester van Amsterdam, die op persoonlijke titel participeert. Heel veel sterker kan een netwerk niet zijn. En we denken na het lezen van dit boek, als we door de Van Eeghenstraat fietsen, parallel aan zijn Vondelpark, voortaan aan al die projecten die ook vandaag nog bestaan en er nooit zouden zijn gekomen als niet Van Eeghen... Maar niet aan de man zelf, die blijft verscholen achter de stenen gevel van zijn grachtenpand. Omdat het allemaal zo goed en duurzaam is wat hij doet, willen we graag dat er een kleurrijke figuur achter staat. Maar we kunnen deze onkreukbare bestuurder nergens betrappen op uitbundigheid. Zo eentje die in zoveel raden en commissies en besturen zat, dat het onvermijdelijk was dat hij *zichzelf* op een goed moment een brief moest sturen – voorzitter C.P. van Eeghen aan voorzitter C.P. van Eeghen. En die tijdens de revolutie van 1848, als er duizenden socialisten door Amsterdam trekken die de burgemeesterswoning belagen, stoïcijns blijft. Hij schrijft 's avonds in zijn dagboek: *“Angstigen dag voor ons allen. Doch waarin Gods helpende hand ons weder is nabij geweest. Mogen wij het nimmer vergeten; hoe Zijne magt de boosheid der ontevreden heeft gestuit.”* Nee, daaruit worden we niet veel wijzer. Het had de notitie van de goedgegelovige bakker of de slager kunnen zijn. Maar dus ook die van de vormgever van het moderne Amsterdam.

Tim Zeedijk is kunsthistoricus en directeur van het Huygensmuseum in Voorburg

Piet van Eeghen (1857),
collectie Stadsarchief Amsterdam

LEVENSBESCHOUWING EN WAARDEGEDREVEN POLITIEK

Tjeerd de Jong (1979) is voorzitter van het bestuur van Stichting De Linker Wang, de tegenhanger van de Banning Vereniging bij GroenLinks. Vanuit welke waarden wordt De Linker Wang bestuurd, welke positie ziet hij voor een levensovertuigingsstichting in een links politiek orgaan, en waarom werd hij tot GroenLinks aangetrokken en verliet hij het CDA?

✂ Jochum Veenstra

Een paar jaar geleden richtte Tjeerd de Jong samen met de Evangelische Kerk in Scheveningen een kidsclub en een mannennetwerk op. Het netwerk biedt, naast buitenactiviteiten, een plek voor mannen met verschillende achtergronden om het gesprek aan te gaan over wat hen bezighoudt, wat zij belangrijk vinden en wat hen drijft. “Maar verder is het lekker lol maken en een lekker biertje drinken.”

Het mannennetwerk is tekenend voor wie De Jong is en hoe religie en sociale betrokkenheid onderdeel zijn van zijn leven. Hij kreeg die levensfilosofie mee in een gezin dat naar de Evangelische kerk ging. Zijn ouders verkochten producten aan huis met het Max Havelaar-keurmerk. Ook boden zij af en toe een crisisplek voor kinderen. De Jong herinnert zich hoe hij wel eens wakker werd en een vreemde in de badkamer aantrof die via een christelijke kindertelefoon in hun huis opvang had gevonden. Vanuit die achtergrond was het logisch om bij een christelijke partij actief te worden en hij werd lid van de jongerenafdeling van het CDA toen hij in Utrecht milieuwetenschappen ging studeren. Na de moord op Pim Fortuyn in 2002 verrechtste die partij. Vrienden dachten dat hij eindelijk het juiste pad op zou gaan en bij de ChristenUnie zou komen. Dat deed hij niet: het werd GroenLinks.

“Ik ben niet weggegaan bij het CDA, maar het CDA is weggegaan bij mij.”

Waarom was je eerste keuze het CDA en sloot je uiteindelijk aan bij GroenLinks?

“Ik zeg altijd: ik ben niet weggegaan bij het CDA, maar het CDA is weggegaan bij mij. Toen ik lid werd rond het millennium, zat het CDA in de oppositie van de paarse kabinetten. Er was aandacht voor zorg en minima, maar toen de partij merkte dat er kansen op rechts lagen, heeft ze die standpunten verlaten. Law-and-orderbeleid werd belangrijk en het rook naar spruitjeslucht. Nu pas bij Pieter Omtzigt zie je iets van het oude christelijke sociaal denken terug.

De moord op Pim Fortuyn was voor mij een wake-upcall. Ik vond dat ik moest kiezen voor mijn principes. Bij de ChristenUnie leken ze zich altijd enorm druk te maken over micro-ethische zaken op het gebied van abortus en euthanasie – om dat nou de kern van de politiek te maken. Ik wilde me inzetten voor een partij die zorgt voor het kwetsbare, zorgt voor sociale gerechtigheid en zorg wil dragen voor de schepping. Ik ben bij de lokale afdeling van GroenLinks in Utrecht actief geworden en op een bepaald moment toegetreden tot het afdelingsbestuur.

Na een aantal jaar verhuisde ik met mijn gezin naar Voorburg. Daar was de lokale politiek heel anders. In Utrecht waren we net de grootste partij geworden, maar in Voorburg was de partij zo klein dat het bestuur nog helemaal niet met concrete voorstellen bezig was. Bij een kadertraining van GroenLinks gaf Ruard Ganzevoort, de oud-voorzitter van

Tjeerd de Jong

De Linker Wang, een toespraak. Het beviel me hoe hij politiek bedreef. Ook zijn achtergrond, de religieuze wortels, spraken me aan. (Lees meer over Ganzevoort in het vorige nummer, *red.*) Via iemand anders die ik ook in het bestuur kende, ben ik uiteindelijk de stichting ingestapt.”

“Voor mij is er geen verschil tussen zorg voor de schepping en zorg voor de aarde.”

Je zegt dat je je wilde inzetten voor een partij die ‘zorg voor de schepping’ droeg. Ik zou die woordkeus niet uit het GroenLinks-programma halen. Vond je dat aan het begin niet moeilijk, dat die partij een veel seculierdere woordkeus bezigde?

“Nee, want ik vind niet dat je politiek moet voeren met de Bijbel in de hand. Het christelijke heilige boek inspireert mij, maar voor anderen kunnen dat andere boeken zijn; bij De Linker Wang zitten ook mensen met andere levensovertuigingen. Zo’n geschrift voedt je waarden en principes. Het geeft een grondtoon in het leven. Maar in het maatschappelijk verkeer vertaal je dat in termen die daarbij passen. Dus voor mij is er geen verschil tussen zorg voor de schepping en zorg voor de aarde. Het één is een gelovige uitspraak, het andere is een seculiere politieke uitspraak. Voor mij is de kern van de politiek niet de woorden maar de drijfveer en het ideaal.”

Neem je jouw achtergrond mee in je voorzitterschap van De Linker Wang en hoe functioneert de organisatie op dit moment in verhouding tot GroenLinks?

“De bestuurders van De Linker Wang zijn als het ware het organisatorisch hart. Zij zetten de strategie uit, zorgen

voor de organisatie en de meetings. Daarnaast hebben we een redactie die zich buigt over het magazine. Onze achterban, die allemaal het magazine ontvangen, telt zo’n 400 tot 450 abonnees. Iedereen is welkom, of ze nu evangelisch, moslim, boeddhist, humanist of volledig atheïst zijn. Door het verleden ligt het zwaartepunt in de achterban wel bij mensen die uit de protestants-christelijke kerk komen.

Binnen de moederpartij GroenLinks opereren we onafhankelijk en we hebben als De Linker Wang de status opgebouwd van een landelijk netwerk. Ik zie ons graag als een denktank waarbij we met name kijken naar thema’s die liggen op het snijvlak van levensbeschouwing, religie en politiek. Het recentste thema waar we aandacht voor vroegen was waardegedreven politiek. Eerder was bijvoorbeeld de voltooid-leven-discussie een thema.”

“Ik zie ons graag als een denktank.”

In hoeverre wil jij dat De Linker Wang invloed heeft op GroenLinks met de thema’s die jullie aansnijden?

“Als je wilt dat een thema een gesprek wordt binnen de partij, dan moet je het als denktank agenderen en als het opgepakt wordt door de moederpartij het thema ook doorgeven en loslaten. Bij ons is het proces belangrijker dan het precieze eindresultaat. Bijvoorbeeld onder het thema ‘waardegedreven politiek’ hadden we aangegeven dat volgens ons een technocratische benadering in Den Haag heerste. Daarom organiseerden we daarover een gesprek en lieten we GroenLinks-Kamerlid Corinne Ellemeet een lezing geven.

Uiteindelijk is het moeilijk om precies te zien wat onze invloed is geweest. Toch zie ik in het programma van

GroenLinks-PvdA veel terug van de discussies die op ons initiatief werden gevoerd. Dat is voor mij de rol van denktank.

Een nieuw onderwerp waar we ons op richten is wat data met de mens doet en hoe je dat moet reguleren. We vragen ons af hoe het ons mensbeeld en menszijn stuurt. Zo’n vraag past bij ons omdat we thema’s kiezen met een filosofische, ethische invalshoek.”

Nu de samenwerking tussen PvdA en GroenLinks intensiveert, zouden De Linker Wang en de Banning Vereniging ook meer samen kunnen doen. Hoe kijk je daar tegenaan?

“Bij het congres in Rotterdam afgelopen najaar hadden we een gezamenlijke kraam. Aan de ene kant is de samenwerking vanzelfsprekend en zie ik natuurlijk overeenkomsten. We zijn met dezelfde dingen bezig: levensbeschouwing en waardegedreven politiek. Ook stemden onze moederpartijen ongeveer hetzelfde in de Kamer. Wat ik wel merk is dat de oorsprong behoorlijk verschillend is. En als je verkering hebt, dan moet je niet direct in het huwelijksbootje stappen, zeg ik altijd. Dus laten we elkaar eerst verkennen en ontdekken. Wij hoeven niet aan machtsvorming te doen, dus we hebben geen haast. Ons soort stichtingen bestaan niet omwille van het bestaan en ik vind GroenLinks een mooiere partij met De Linker Wang dan zonder. Daarvoor heb ik me ingezet en er liggen mooie kansen voor een eventuele samenwerking.”

Jochum: Jochum Veenstra (bij/hem, 1991) is freelance schrijver en hoofdredacteur van Hard//hoofd, een literair tijdschrift met progressieve kunstdoelen. Voor Hard//hoofd was hij tien jaar mede-artistiek leider en acteur bij het zelfopgerichte De Theatertroupe.

EGBERT DE VRIES DE ZACHTE KRACHTEN

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging

Het is het tweede weekend in september en dus Open Monumentendag. Aan het eind van een mooie middag bewonderen mijn man en ik de Raw Aron Schuster synagoge. Deze synagoge, nog altijd in gebruik, staat er door een opknapbeurt van buiten en binnen prachtig bij en dit wordt ons vol trots getoond door de joodse gemeenschap. Met de Portugees-Israëlitische synagoge aan het Jonas Daniël Meijerplein en de prachtige moderne liberaal-joodse synagoge van Liebeskind aan de Zuidas presenteert hij de breedte van het joodse leven in Amsterdam.

Een maand later is de stemming compleet anders door de oorlog in Israël en de Palestijnse gebieden. In de stad is de spanning voelbaar; de oorlog, al het moorden en geweld daar, wordt hier gevoeld. Joodse mensen die angstig zijn, over wat er in Israël gebeurt maar ook over wat hen hier kan overkomen. Mensen die pijn voelen en woedend zijn om dat wat de Palestijnen overkomt. De druk om partij te kiezen, te demonstreren en je stem te laten horen is groot.

Het toenemend antisemitisme benauwt me. Wij wonen in Amsterdam Zuid, bij ons om de hoek staat ijssalon Koco en de tramremise Lekstraat, waar de Februaristaking begon. We lopen met de hond regelmatig over het Merwedeplein waar Anne Frank woonde en waar een eenvoudig beeldje van haar is, en drie *Stolpersteine* voor Anne, Margot en hun moeder. We bezoeken vaak de boekwinkel om de hoek, in de Waalstraat, waar Anne een boek met lege bladzijde kocht om haar dagboek in te schrijven. De oorlog en de Holocaust zijn, kortom, voor ons nooit ver weg.

Maar we hoeven niet eens 80 jaar terug te gaan in de tijd. Omdat ik werk in de ondersteuning van de Amsterdamse

middelbare scholen heb ik veel contact met de directies van de joodse scholen, die zelfs even een paar dagen dicht gingen. We spreken met joodse ouders van kinderen op andere scholen die worden gepest en met een enkeling die zijn kinderen thuis houdt. Ik bezoek de school voor islamitisch voortgezet onderwijs en hoor daar hoe ontgaan zij zijn over alles wat er gebeurt. Dezelfde stad, maar werelden die ver van elkaar lijken af te staan.

Intussen gaan mijn herinneringen terug naar de vergadering van de generale synode van de protestantse kerk van november 2004. Toen was ik lid van de synode en aan mij werd gevraagd de dagopening te maken. Uitgerekend stond toen, midden in de tijd van intifada, het onderwerp Kerk en Israël op de agenda. Ik besloot dat we in de Synode de tekst uit Genesis moesten laten klinken waarin staat dat aartsvader Abraham twee kinderen kreeg, Ismaël en Isaac, de ene stamouder van de Arabieren, de andere van de joden. Mooi idee van verzoening, maar in de vergadering ging het er stevig aan toe. De idee dat het wangedrag van de kolonisten, die zich land toe-eigenen dat volgens de internationale resoluties aan de Palestijnse gebieden toebehoort, leidt tot de ellende en woede van de Palestijnen, wilde er bij velen niet in. Tot mijn teleurstelling werd kritiek op Israël toen niet gehoord. Gelukkig is dat bij het kerkbestuur in november 2023 wel het geval, zo lees ik in *Trouw*.

En toch kan ik het niet opbrengen om in te gaan op de oproep om mee te doen aan een demonstratie voor het lot van de Palestijnen. De oproep wordt gedaan door Hamas en ik weiger mij te laten spannen voor het karretje van een terroristische organisatie. Hamas is verantwoordelijk voor de ergste pogrom in tachtig

jaar en is uit op de vernietiging van Israël en de joden. Ze is ook de oorzaak van de ellende die Gazanen nu overkomt. Hamas vestigde in Gaza een dictatuur die mensen onderdrukt, tegenstanders uitroeit, minderheden het leven onmogelijk maakt, corrupt is en een onevenredig groot deel van de EU-hulpgoederen inpikt én het gebied heeft veranderd in één grote militaire basis. Ik snap progressieve mensen die gaan demonstreren na een oproep van Hamas niet echt. Een linkse actiegroep stelde deze zomer zelfs voor om aandacht te

vragen voor de Palestijnse zaak tijdens de Pride Walk in Amsterdam. Een tamelijk absurde gedachte, omdat openlijke homo's, lesbo's en transpersonen hun leven niet zeker zijn in de Palestijnse gebieden.

In een demonstratie voor Israël zul je mij ook niet zo snel zien op dit moment. De Israëlische regering is mij daarvoor te extreem rechts en het optreden van het leger tegen weerloze Palestijnse burgers doet gewoon te veel pijn. Het wangedrag van de kolonisten en de terreur van Hamas

voeren op dit moment de boventoon. Daarom ben ik blij met de oproepen van GroenLinks-PvdA voor vrede en humaniteit. Er is immers ook een andere tijd geweest, die van de vredesakkoorden van Oslo. Toen zag ik dat tijdens het congres van de Europese socialisten de Israëlische Labour Party en Al Fatah gewoon nog met elkaar in gesprek gingen. En dat is de vrede waar we weer naar toe moeten. Als wel vaker klamp ik mij vast aan de gedachte van Henriëtte Roland Holst: 'de zachte krachten zullen zeker winnen in 't eind'.

COLOFON

Redactie: Dirk Achterbergh, Twan van Lieshout, Joke van der Neut, Evelien Polter en Lianne Schuurung.

Aan dit nummer werkten mee: Jos Aarnoudse, Pieter Rings (correctie), Chantal Robbe, Piet Ruig, Jochum Veenstra, Egbert de Vries, Naomi Woltring, Tim Zeedijk.

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 19 februari 2024.

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers. Het blad stelt door middel van interviews en opiniërende artikelen de vraag welke taak wij in deze tijd hebben om de wereld mooier, vrediger en eerlijker te maken. *Tijd & Taak* strijdt voor een sociaaldemocratisch ideaal met ruimte voor bezinning en dialoog. Het blad verschijnt viermaal per jaar.

Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 15,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De vereniging, opgericht in 1919, draagt de naam van Willem Banning. Hij was theoloog, hoogleraar en een van de oprichters van de PvdA. Hij was een man die stond voor verbinding en dialoog. De Banning Vereniging en haar voorgangers putten uit stromingen van het religieus socialisme en een op waarden gericht humanisme dat vrijheid en gerechtigheid als eis stelt voor het persoonlijke én maatschappelijke leven.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging,
religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNINGVERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

Ingrid Jonker
collectie Literatuurmuseum

Het gedicht formuleert de hoop dat de dood van kinderen, veroorzaakt door de staat, een onvermijdelijk einde van de machthebbers zal inluiden en hen zal blijven achtervolgen. De beeldspraak in het gedicht is zo sterk dat Nelson Mandela er uit citeerde in zijn inaugurele rede in 1994.

Ingrid Jonker (1933-1965) was een Zuid-Afrikaanse dichteres en schrijfster die in het Afrikaans schreef. Ze had een ingewikkeld en te kort leven. Een protestdichter was ze misschien, maar tegen wil en dank. In 2011 werd het leven van Ingrid Jonker verfilmd als Black Butterflies.

HET KIND DAT DOODGESCHOTEN IS DOOR SOLDATEN BIJ NYANGA

Het kind is niet dood
het kind heft zijn vuist naar zijn moeder
die Afrika schreeuwt de geur schreeuwt
van vrijheid en heide
in de townships van het omsingelde hart

het kind heft zijn vuist naar zijn vader
in de optocht van de generaties
die Afrika schreeuwen de geur schreeuwen
van gerechtigheid en bloed
in de straten van zijn gewapende trots

Het kind is niet dood
noch bij Langa noch bij Nyanga
noch bij Orlando noch bij Sharpville
noch bij het politiebureau van Philippi
waar het ligt met een kogel door zijn hoofd

Het kind is de schaduw van de soldaten
op wacht met geweren pantserwagens en knuppels
het kind is aanwezig bij alle vergaderingen en wetgevingen
het kind loert door de vensters van huizen en in de harten
van moeders
het kind dat alleen maar wilde spelen in de zon bij Nyanga is overal
het kind dat een man is geworden trekt door heel Afrika
het kind dat een reus is geworden trekt door de gehele wereld

Zonder pas

Ingrid Jonker. *Ik herhaal je. Gedichten.*
Vertaling Gerrit Komrij.
Uitgeverij Podium, 2011.